

JELICA NOVAKOVIĆ-LOPUŠINA

DE SERVISCH E VERTALING VAN HEIJERMANS'
OP HOOP VAN ZEGEN

1. INLEIDING

De aanleiding tot dit artikel is de ontdekking, gedaan door Aleksandra Milisavljević, die in het kader van haar masterstudie¹ de opdracht had gekregen om onderzoek te doen naar de receptie van Heijermans' toneelstuk *Op hoop van zegen* in Servië. In de bibliotheek van het Servisch Nationaal Theater (*SNP*) in Novi Sad ontdekte ze een handgeschreven en ingebonden Servische vertaling van dit toneelstuk, die nooit eerder was gepubliceerd. Van dit handschrift zijn ook scans beschikbaar. Aleksandra Milisavljević heeft op verzoek van de hoofdredactrice van het jaarboek *Erazmo* de handgeschreven versie in een digitale omgezet² en beschikbaar gesteld voor publicatie (Heijermans, *Nada – Erazmo*, 14-109), precies honderd jaar na de eerste opvoering in Novi Sad. Nader onderzoek heeft uitgewezen dat de vertaling was gemaakt door Boško Đ. Bošković die het toneelstuk naar alle waarschijnlijkheid uit het Duits heeft vertaald ten behoeve van de première in Belgrado in 1905.

Em. Prof. dr. Jelica Novaković-Lopušina was tot haar emeritaat in oktober 2020 hoogleraar Nederlands bij de Universiteit van Belgrado, waar zij de vakgroep Nederlandse Filologie heeft opgericht. Haar belangrijkste onderzoeksterreinen zijn beeldvorming en receptie van Nederlandstalige literatuur en cultuur. Correspondentieadres: Draže Pavlovića 11, 11000 Beograd, Servië; e-mail: jelica.novakovic@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7099-2234>.

¹ Milisavljević heeft haar masterstudie helaas afgebroken en er is nooit iets terechtgekomen van haar vergelijkende vertaalanalyse.

² Helaas is deze digitale versie van A. Milisavljević achteraf vol tikfouten, interpretatiefouten en omissies gebleken. Als haar mentor en als hoofdredactrice van *Erazmo* draag ik een deel van de verantwoordelijkheid voor de ontoereikende controle. Met dit artikel probeer ik dat voor een deel goed te maken.

Opvallend aan het handschrift zijn de ingrepen. Vele tekstpassages zijn met een blauw potlood doorgestreept. Het was in die tijd gebruikelijk om handgeschreven kopieën te laten vervaardigen ten behoeve van de acteurs maar we weten niet door wie, aan de hand waarvan en met welk doel deze concrete ingrepen zijn gemaakt.

2. RECEPTIEGESCHIEDENIS

2.1 OPVOERINGEN

Bij bronnenonderzoek wordt men in Servië met verschillende problemen geconfronteerd. Ten eerste verloopt het digitalisatieproces binnen bibliotheken traag³ en zijn vele bronnen niet traceerbaar via internet. In tijden van corona is dat een ernstige belemmering.

Ten tweede heeft het turbulente verleden van Servië ervoor gezorgd dat een groot aantal bronnen verloren is gegaan bij bombardementen en/of brand. Dat geldt onder andere voor de Servische Nationale Bibliotheek (gebombardeerd en uitgebrand op 6 april 1941) en voor het archief van het Servisch Nationaal Theater in Novi Sad (uitgebrand in 1928).

Wat de receptiegeschiedenis van Heijermans' werken betreft, kunnen we voorlopig aan de hand van de schaarse bronnen het volgende vaststellen: het eerste toneelstuk van zijn hand dat opgevoerd werd in Servië, en wel in het Nationaal Theater te Belgrado, was de eenakter *Het kind* (1899), die 26 augustus 1904 in première ging en twee dagen nadien nog een keer opgevoerd werd. De vertaling geschiedde via het Duits en was de verdienste van B. Rucović. De regie was in handen van M. Gavrilović (Novaković-Lopušina, 'Predgovor' 11). Deze eenakter werd opgevoerd als opmaat naar een ander stuk van die avond: *Mulberski sudija* (*The Magistrate*, 1885) van de Britse auteur Arthur Wing Pinero. Ik heb maar één anonieme verwijzing naar deze twee opvoeringen kunnen vinden ('Repertoar' 1904, p. 3) waarin geen van de twee voorstellingen bij naam wordt genoemd: "Het eerste stuk was kort maar goed" (ibid).

---

³ Niet alleen traag maar ook technisch slecht. Zo is het online archief van het dagblad *Politika* (van 1904 tot 1941 ondergebracht op de site van de Nationale Bibliotheek) niet doorzoekbaar op trefwoorden.

Afb. 1. De korte verwijzing in *Politika*, 24 aug. 1904

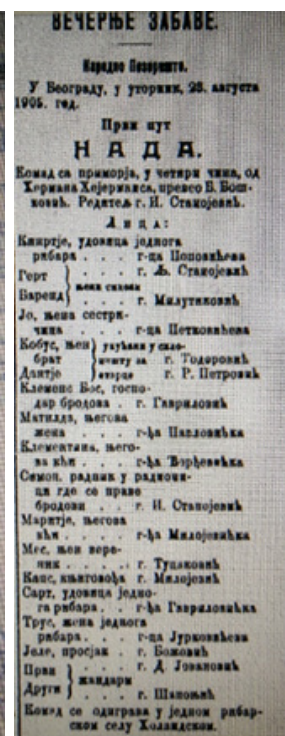
Bij bronnenonderzoek speelt nog een andere omstandigheid mee: a posteriori wordt het hele gebied van ex-Joegoslavië in aanmerking genomen terwijl twee van de drie gebieden waar Heijermans werd opgevoerd (Kroatië, Vojvodina) tot 1918 bij de Donaumonarchie hoorden. Zo kunnen we in de online Encyclopedie van het Servisch Nationaal Theater in Novi Sad lezen dat zijn bekendste stuk *Op hoop van zegen* voor het eerst is opgevoerd “in ons land op 8 oktober 1904 in het HNK [Kroatisch Nationaal Theater] te Zagreb”.⁴ Inmiddels weten we dat de regisseur van deze Kroatische opvoering Josip Bach is geweest, echtgenoot van de vertaalster Nina Vavra,⁵ maar of haar vertaling opgespoord kan worden moet verder onderzoek nog uitwijzen. In het archief van het HNK en in Kroatische bibliotheken zijn in ieder geval geen Kroatische vertalingen van werk van Heijermans te vinden.

⁴ www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=7747. Alle vertalingen van Servische citaten in deze tekst zijn gemaakt door de auteur van dit artikel. Dezelfde informatie is ook te vinden in: Hećimović, 1362 D.

⁵ Nina Vavra (1879-1942) was een bekende Kroatische actrice, schrijfster en vertaalster die uit het Tsjechisch en Duits vertaalde. Het is mogelijk dat ze beide vertalingen heeft geraadpleegd.

Afb. 2. Affiche 11 november 1904

Afb. 3. Servische
première

Wat wel bewaard is gebleven zijn twee affiches⁶ van twee voorstellingen, de reeds genoemde van 8 oktober en eentje van 11 november 1904.

De Servische première volgde amper een jaar later, op 23 augustus 1905⁷ in het Nationaal Theater te Belgrado, met een herhaling de volgende avond. Er volgden nog vijf opvoeringen tussen 1906 en 1910 (Petrović 158). Het stuk, vertaald door Boško Đ. Bošković, droeg de titel *Nada* en was gebaseerd op de Duitse vertaling⁸ van Franziska de Graaff (*Die Hoffnung*, 1901⁹). De regie van de opvoering was in handen van acteur, regisseur en toneelschrijver Čiča Ilija Stanojević. Op de dag van de première is in het dagblad *Politika* een aankondiging verschenen en een vrij uit-

⁶ dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=26086.

⁷ De Hongaarse première vond een jaar later plaats, in 1906 (Rádai 14).

⁸ In een inleidend stuk, gepubliceerd in de *Politika* op de dag van de première, staat "Hij is Nederlander, maar zijn toneelwerken in Duitse vertaling (waaruit hij, zeer waarschijnlijk, ook bij ons is vertaald) nemen een belangrijke plaats in in het repertoire van Duitse theaters" ('Herman Heijermans', *Politika* 3)

⁹ In datzelfde jaar vond de eerste Tsjechische opvoering plaats. De vertaling werd in 1902 gepubliceerd (Sedláčková 170).

voerig artikel over Heijermans en zijn oeuvre, waaruit blijkt dat de anonieme auteur zich goed heeft laten informeren. Een theateraffiche van deze Belgrado'se opvoering is helaas niet bewaard gebleven. Er is wel een affiche bewaard van de voorstelling die in 1908 in het Hongaars¹⁰ heeft plaatsgevonden in Subotica ofwel Szabadka, een Noord-Servische stad die tot 1918 deel uitmaakte van Oostenrijk-Hongarije.

De meest recente ontdekking die ik heb gedaan is de vermelding van een opvoering van Heijermans' monologenspel *In de Jonge Jan* uit 1903 (vertaald als *Palikuća* = Brandstichter) in Belgrado in 1917, tijdens de Duits-Oostenrijkse bezetting van Servië. Het ging om een gastvoorstelling van Erwin Baron, de toen befaamde Duitse acteur bij het Raimund Theater in Wenen ('Beogradski orfeum', *Beogradske novine* 3).

Bošković¹¹ vertaling van *Op hoop van zegen* is nogmaals gebruikt en wel op 8 april 1919 voor de opvoering in het Servisch Nationaal Theater in Novi Sad, de provinciehoofdstad van Vojvodina dat inmiddels al deel uitmaakte van het pas opgerichte Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen. De regie van deze opvoering was in handen van M. Hadži-Dinić. In totaal zijn er negen opvoeringen geweest.

Dat Heijermans ondanks flauw onthaal een bepaalde reputatie genoot in Servië blijkt uit het feit dat de toneelcriticus Branko Lazarević in zijn theaterkroniek (413) liet blijken dat hij bekend was met nog een theaterstuk van Heijermans – *Ghetto* (1898) – en zijn personages Rafaël en Rosa. Verder kwam er een kort bericht in de krant bij het overlijden van Heijermans in 1924 ('Smrt Hermana Hejermansa', *Vreme* 5).

In de jaren zestig vlamde de belangstelling voor Heijermans weer even op. In 1963 zijn twee verhalen van hem (*Grootmoedertje*, *Fondant*) opgenomen in de bloemlezing Nederlandse verhalen *Zemlja od mora oteta* (= Land ontruikt aan de zee), samengesteld en vertaald door Vera Ilić¹² en uitgegeven in Belgrado door uitgeverij Nolit. In 1969 is onder de titel *Služavka* (De meid)¹³ een tv-film gedraaid, gebaseerd op Heijermans' toneelstuk *De meid* (1905), in adaptatie en regie van Gerard Rekers, met de populaire actrices Dara Čalenić en Ružica Sokić in de hoofdrollen. Aan de vertaling heeft dichteres en vertaalster Lela Zečković meegewerkt.

---

¹⁰ plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/57926407. Opmerkelijk genoeg is de Hongaarse vertaling van *Op hoop van zegen* in 1950 gepubliceerd in Novi Sad (Novaković-Lopušina, *Uvod* 146).

¹¹ Het is mogelijk dat de toen reeds bestaande Hongaarse vertaling een rol heeft gespeeld bij de ingrepen in het manuscript.

¹² Vermoedelijk uit het Engels.

¹³ www.imdb.com/title/tt0214146.

2.2 BESPREKINGEN

Recensies en besprekingen van het toneelstuk *Nada* blijken schaars en niet altijd even positief. Op de dag van de première is een introductie verschenen in de *Politika*, vermoedelijk geschreven op basis van Duitse teksten. Daarin wordt in het kort de betekenis geschetst van Heijermans wiens werken “een indrukwekkende plaats innemen in het repertoire van Duitse theaters, waar hij naast Maeterlinck en Gorki tot de groten gerekend wordt” (*Nada*, *Politika* 3).

Deze tekst is met hetzelfde initiaal getekend als de recensie die de dag na de première is verschenen: met de Cyrillische letter *У* die naar de redactie of naar de redacteur (*Уредништво/Уредник*) zou kunnen verwijzen. Na een korte inleiding over titel en auteur van de voorstelling wordt in deze bespreking van 24 augustus vermeld dat het publiek zeer koel reageerde “omdat de socialistische tendenties overdreven benadrukt waren” maar ook omdat het om een onbekende, vreemd aanvoelende situering ging “met een veel te sterke couleur locale.” Dat lag voor een deel misschien ook aan de exotiserende vertaling. Niet dat het publiek, dat in dit artikel als oppervlakkig wordt geschetst, niet kon meevoelen met de nood van benadeelden maar de portrettering was volgens de recensent uitgesproken zwart-wit en tendentius. De recensent vond vooral het zingen van de Marseillaise banaal en afgezaagd.¹⁴ Het grootste verwijt betrof volgens hem de ongeloofwaardigheid van het verhaal over een rot schip dat desalniettemin mag uitvaren en verzekerd kan worden, en wel in een ordentlijk land als Nederland. Overdreven vond hij ook de brutaliteit en ongevoeligheid van de reder aan de ene kant en de duldzaamheid van de vissers aan de andere. Hij vroeg zich af hoe het mogelijk was dat er in dat dorp überhaupt nog mannen overgebleven waren bij zulke wantoestanden. Deze opsomming van mankementen eindigt dan met een laatste, redelijk positieve zin: “Desalniettemin is dit stuk vol kracht, met een groot aantal fijne, soms al te fijn uitgewerkte scènes” (*Nada*, *Politika* 3).

De bespreking na de tweede opvoering, deze keer getekend met een *J*, was iets positiever en suggereerde dat de eerste negatieve indruk wel aan de opvoering zelf kon liggen en dat dit toneelstuk aanbevolen kon worden aan ieder “die van ernstige, tot in detail precies uitgewerkte stukken houdt”. Bovendien zou de tweede opvoering altijd beter zijn dan de eerste (*Opet Nada*, *Politika* 3).

---

¹⁴ Meerdere auteurs vonden dat zulke felle maatschappijkritiek soms schadelijk was voor de esthetische kwaliteit van het werk (Neubauer 19).

De twee positieve besprekingen verschenen in de maandbladen *Delo*¹⁵ en *Nova iskra*.¹⁶ In het zevende nummer van *Delo* voor het jaar 1905 wordt door de anonieme auteur het initiatief van het Nationaal Theater te Belgrado geprezen om nieuwe toneelstukken op te voeren. Daartoe behoorde naast Dumas' *La Princesse de Bagdad* ook Heijermans' *Op hoop van zegen*. Aan de hand van de tekst is echter niet te achterhalen of de auteur zijn opinie baseerde op andere teksten of op de eigen ervaring als kritische toeschouwer.

Nada is een sociaal drama par excellence. Daarin heeft de auteur op artistieke wijze de essentie van het sociale vraagstuk naar voren gebracht: het conflict tussen arbeid en kapitaal. Het stuk zelf heeft een descriptief karakter: het is een waarheidsgetrouwe beschrijving van aan de ene kant de vertegenwoordigers van de huidige regerende klasse [...] en aan de andere kant net zo'n nauwkeurige beschrijving van de ellende van het werkvolk dat onder invloed van sociaaldemocratische theorieën en agitatie begint te ontwaken en overal ter wereld in opstand te komen, zelfs op schepen. ('Beleške', *Delo* 279)

Het met K. getekende artikel uit *Nova iskra* van augustus 1905 is een duidelijk ooggetuigenverslag en een direct verwijt aan het adres van het Nationaal Theater.

Herman Heijermans, toneelschrijver en propagator van de Nederlandse democratie, is (de 23ste van deze maand) met zijn 'Hoop' over het Belgrado's toneel gevaren en het archief ingegaan, terecht boos en verontwaardigd, om daar, net als het schip van reder Bos, alle hoop te laten varen op de handhaving van dit stuk in het repertoire. Maar dat had niet zo mogen noch moeten zijn!...

De tragiek van het menselijk leven is zelden zo waarheidsgetrouw en levensecht gepresenteerd als in dit stuk, zonder grote conflicten en zonder bedachte verrassingen. Indrukwekkend door zijn details is dit spel van de zee, dit samenspel van noodlottige elementen, mislukt in Belgrado enkel vanwege de slechte interpretatie [...].

Belgrado was een uitzondering, al lag dat nog het minst aan het publiek dat over het stuk oordeelde aan de hand van wat het zag en hoorde. ('Umetnost', *Nova iskra* 254)

Volgens deze criticus had het stuk heel anders opgevoerd moeten worden, met een sneller tempo, met meer samenspel van de acteurs en met een betere rolverdeling. Nog een andere reden voor het flauwe onthaal zag hij in het feit dat de pauze pas

---

¹⁵ Het blad was in handen van de Servische Radikale Partij en verscheen maandelijks tussen 1894-1899 en 1902-1915. Ondanks de politieke overtuigingen van de eigenaar waren er ook andersdenkende medewerkers. Het blad was vooral bekend om zijn bijdragen over letteren, cultuur en geschiedenis. Dat deze recensie in het juli-nummer is verschenen is misleidend aangezien de auteur over een voorstelling schrijft die eind augustus heeft plaatsgevonden.

¹⁶ *Nova iskra* (De nieuwe vonk) was een geïllustreerd maandblad (1899-1911) bekend om een hele reeks roemrijke medewerkers en goede bijdragen uit letteren, kunst en cultuur.

na het derde bedrijf plaatsvond en wel om half elf 's avonds. “Geen slechte manier om met één klap zowel het publiek als het stuk te vermurwen” (254).

Over de opvoering van 1919 in Novi Sad zou een bespreking verschenen zijn in het blad *Jedinstvo*, maar die moet nog gevonden worden in de archieven. Het is mogelijk dat de reeks uitvoeringen van het interbellum op meer enthousiasme kon rekenen bij het publiek dat ondertussen de socialistische beweging ook in eigen land sterk zag groeien.

3. VERTAALANALYSE

3.1 TITEL

Net als in de Duitse tekst (*Die Hoffnung*) heeft de Servische vertaler gekozen voor een ingekorte versie van de scheepsnaam *Op hoop van zegen* waardoor het toneelstuk dan ook de titel *Hađa* (= Hoop) heeft gekregen. Daarop volgt ter uitleg ook nog een tweede titel: *ули Холандски рибари* (= ofwel de Hollandse vissers).

De ondertitel berust op die van de Nederlandse brontekst en de Duitse vertaling ervan: *Spel van de zee – Ein Seestück – Комад са приморја*. De concrete benoeming van de locatie staat, net als in de brontekst en de Duitse vertaling, onderaan de personenlijst. In beide vertalingen is echter gekozen voor de geopolitieke benaming van de locatie aangezien de Noordzee niet onmiddellijk associaties oproept met Holland¹⁷ zoals in de brontaal: *Het Spel geschiedt in een Noordzee-vissersplaats – Das Stück spielt in einem holländischen Fischerdorfe – Догађа се у једном рибарском селу у Холандији*.

De situering van het stuk is dus in alle drie teksten duidelijk geformuleerd en brengt voor de twee vertalingen consequenties met zich mee aangaande de vertaalstrategie. Waar mogelijk zijn de realia exotiserend vertaald. De tekstsoort – het gaat uiteindelijk om een theatertekst – duldt echter geen nadere uitleg noch in de tekst zelf noch in de vorm van voetnoten, waardoor deze strategie niet altijd even consequent toegepast is.

3.2 REGIEAANWIJZINGEN

De Servische vertaling van de regieaanwijzingen is over het algemeen correct en lijkt te berusten op de Duitse tekst, wat uit een aantal voorbeelden duidelijk naar

¹⁷ Dit blijkt niet het geval in de Kroatische vertaling waar op het affiche staat: “Radnja se odigrava u jednom ribarskom seocetu na Sjevernom moru” (De handeling vindt plaats in een vissersdorp aan de Noordzee), wat een getrouwe vertaling is van de Nederlandse brontekst.

voren komt. Het komt sporadisch ook voor dat er in het Servisch net als in het Duits een regieaanwijzing ontbreekt.

zwarte handen	erdigen Hände	Прљав од земље (= vuil van aarde)
Kniertje (<i>vals</i>)	Kniertje (<i>böse</i>)	Книртје (<i>љутито</i>) (= boos)
Saart (<i>breiend</i>):	Saart:	Сарт:

Soms wijkt de Servische vertaling af of vertoont fouten die naar een eigen interpretatie of naar een andere bron zouden kunnen verwijzen dan de Duitse vertaling.

smijt iets het raam uit	wirft was aus dem Fenster	Баџи му новаџ са прозора (= gooit geld uit het raam)
draagt het hout door het kookhok	trägt das Holz durch die Küche	оде у кујну (= gaat naar de keuken)
loopt schuw heen	läuft scheu weg	журно удаљи у кујну (= verdwijnt haastig naar de keuken)
loert door het raam	späht durch das Fenster	Завири свуда (= kijkt overal)
angstig	ängstlich	брижно (= bezorgd)
Op de maat der muziek schokkert Cobus in z'n stoel	Nach dem Takte der Musik hopft Cobus im Stuhle hin und her	Кобус по такту скакуће (= Cobus huppelt op de maat)

3.3 CULTUURGEBONDEN ELEMENTEN

Door de expliciete situering in een vissersdorp aan de Hollandse Noordzeekust is het toneelstuk in hoge mate cultuurgebonden. Dit komt tot uitdrukking in het taalregister en in een grote hoeveelheid realia die de vertaler voor een vaak moeilijke keuze van vertaalmogelijkheden stellen (Grit 42-43). Of de Servische vertaler nagedacht heeft over het effect van zijn exotiserende aanpak op het Belgradose publiek blijft een open vraag. Het lijkt waarschijnlijker dat hij zich gewoon heeft laten leiden door de Duitse vertaling.

3.4 REGISTER

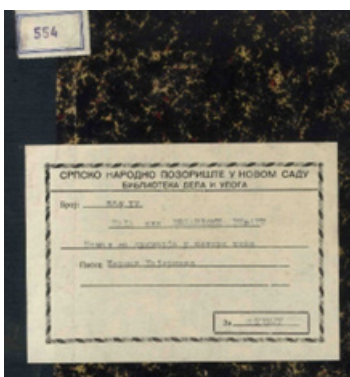
Het specifieke taalgebruik van de brontekst – dat van laaggeschoolde Hollandse vissers – wordt in de Duitse vertaling weergegeven met behulp van vormen die een colloquiale uitspraak suggereren, met name elyptische vormen van artikels en werkwoorden (*das's 'n Happen; ich sag'; ich priem'*). Ook in het Servisch wordt sporadisch de lokale uitspraak gesuggereerd met behulp van elliptische vormen (*сирома* i.p.v. *сиромах; је л* i.p.v. *је ли; јес* i.p.v. *јесте*) maar het overwegende taalmiddel is het gebruik van interjecties en partikels. Het dialectale element is in beide vertalingen afwezig.

3.5 TRANSCRIPTIE VAN BENAMINGEN

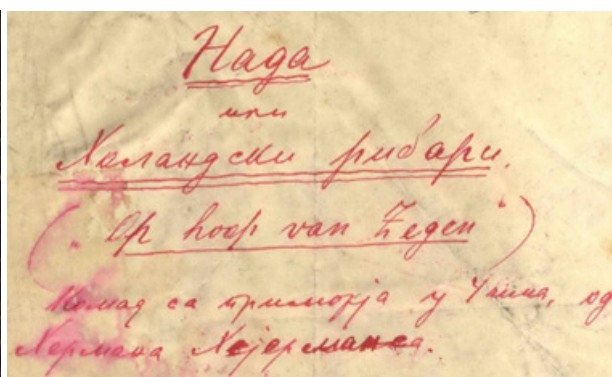
In het Servisch is de transcriptie van buitenlandse antroponiemen en toponiemen onvermijdelijk. Het betreft een aanpassing aan het Servische fonetische systeem – ongeacht het schrift¹⁸ – dat elke klank van de eigen taal met één letter weergeeft.¹⁹ In dit concrete geval betreft dit het Cyrillische schrift. Bij de interpretatie van bepaalde fonemen die niet eigen zijn aan het Servisch is men in het verleden uitgegaan van de Duitse uitspraak omdat de culturele transfer voornamelijk via het Duits plaatsvond. Ondanks de moeite die de Afdeling Neerlandistiek in de afgelopen dertig jaar sinds haar oprichting heeft gedaan om dat recht te zetten, blijkt het moeilijk om deze praktijk te vervangen door een nieuwe. Zo wordt de Nederlandse stad *Leiden* nog steeds als *Lajden* getranscribeerd, in analogie met de Duitse uitspraak van de diftong *ei*. *Geert* wordt *Герт* hoewel het volgens de Nederlandse uitspraak *Херт* zou moeten zijn in het Servisch. Interessant is ook de transcriptie van de achternaam van de auteur. Op de kaft van het handschrift dat bewaard wordt in de bibliotheek van het Servisch Nationaal Theater staat in schrijfmachineschrift *Хајерманс*, in overeenstemming met de Duitse uitspraak van de diftong *ei/eij*. In het handschrift zelf is de naam niet goed leesbaar. Het zou kunnen dat er oorspronkelijk een *a* stond die achteraf veranderd is in een *e*. Op zoekmachines van bibliotheken staat de auteur tegenwoordig bekend als *Хејерманс/Hejermans*.

¹⁸ In het Servisch kan zowel het Latijnse als het Cyrillische schrift gebruikt worden.

¹⁹ Het Servische schrift is in die zin niet helemaal fonetisch omdat het de kwaliteit en de lengte van de klinkers niet weergeeft.

Afb. 4. Kaft

Afb. 5. Titelpagina van het handschrift in het SNT

In het Duits worden namen in hun originele schrijfwijze overgenomen. Dat de uitspraak van het Duits van belang is geweest bij de transcriptie spreekt duidelijk uit het voorbeeld van de achternaam *Zwart*. Een *z* wordt in het Duits als een *ts* uitgesproken en die uitspraak komt terug in de Servische transcriptie. Een ander probleem zijn de tweeklanken die geen equivalent kennen in het Servisch, met name de *ui*. De transcriptie van *ui* verschilt van geval tot geval (zie *Maatsuiker* en *Ijmuiden*).

Kniertje	Kniertje	Книртје
Geert	Geert	Герт
Barend	Barend	Баренд
Jo	Jo	Јо
Cobus	Cobus	Кобус
Daantje	Daantje	Дантје
Clemens Bos	Clemens Bos	Клеменс Бос
Mathilde	Mathilde	Матилда
Clementine	Clementine	Клементина
Simon	Simon	СИМОН
Marietje	Marietje	Маритје
Mees	Mees	Мес
Kaps	Kaps	Капс
Saart	Saart	Сарт
Truus	Truus	Трус
Jelle	Jelle	Јеле
Maatsuiker	Maatsuiker	Матсвикер
Jacob Zwart	Jacob Zwart	Јаков Цварт

Het aantal toponiemen is relatief gering in de tekst, maar er komen wel twee zeer merkwaardige transcripties voor die noch met het origineel noch met het Duits te maken hebben. Zo is *Nieuwdiep* tot *Nevdep* geworden, *Ijmuiden* tot *Imunden* en *Vlaardingen* tot *Flandringen*. Dit laatste vermoedelijk omdat het associaties oproep met *Vlaanderen*.

Nieuwdiep	Nieuwdiep	Невдеп
Vlaardingen	Vlaardingen	Фландринген
Ijmuiden	Ijmuiden	Имунден

Andere toponiemen (*Middelharnis*, *Pernis*, *Maashuis*) woorden eenvoudigweg vermeden door middel van een veralgemening (*drugo mesto* = een andere plek).

3.6 VERBUIGING

Een ander probleem bij het overnemen van buitenlandse namen in het Servisch betreft de verbuiging ervan. Bijzonder problematisch is de verbuiging van meisjesnamen die niet eindigen op -a (wat in het Servisch praktisch niet voorkomt). Sommige namen krijgen een leenvorm met die uitgang -a (zoals *Матилда*, *Клементина*), bij anderen blijft de oorspronkelijke vorm behouden, maar dat geeft dan ongebruikelijke verbogen vormen. Meestal komen die voor in de regieaanwijzingen (datief *Јо-у*, *Маритју*), maar sporadisch ook in de tekst zelf, waar het meestal gaat om de aanroepvorm die in het Servisch een vokatief vereist (*Сарта*, *Трусa*).

Mathilde	Матилда
Clementine	Клементина
Jo	Јо; Јо-и
Marietje	Маритје; Маритји
Saart	Сарт; Сарта
Truus	Трус; Трусa

3.7 VERTALING VAN NAMEN

Bij scheepsnamen heeft de vertaler de namen voor een deel vertaald en voor een deel heeft hij ze in transcriptie overgenomen. Daarbij liet hij zich door de Duitse tekst leiden, met uitzondering van *Concordia* dat in het Servisch wel vertaald is als Eendracht (*Слога*).

Op hoop van zegen	Hoffnung	Нада
Agatha Maria	Agatha Maria	Агата Марија
Wisselvalligheid	Glückswechsel	Срећа
Magneet	Magnet	Магнет
Albert Coster	Albert Coster	Алберт Костер
Goedkoop	Goedkoop	Годкоп
Vrouw Maria	Frau Maria	Дева Марија
Waakzaamheid	Wachsamkeit	Опреза
Concordia	Concordia	Слога
Noord	Norden	Север
Nooit gedacht	Nie gedacht	Неслућени
Willem III	Willem III	Вилем III
Jonge Jan	Jonge Jan	Јонге Јан

Waarom de Duitse vertaler de benamingen *Goedkoop* en *Jonge Jan* niet heeft vertaald, is niet te achterhalen. De Servische vertaler wist in ieder geval geen raad met de *oe* en maakte er een *o* van. Verder is de afwijking bij de vertaling van *Wisselvalligheid* vrij ver gegaan via het Duitse *Glückswechsel* naar het Servische *Срећа* (= Geluk).

3.7 DRANK EN VOEDSEL

Drank en voedsel worden over het algemeen zowel in het Duits als in het Servisch met behulp van hyperoniemen vertaald. Behalve dan als het om ingeburgerde begrippen gaat zoals *grog* en *koteletten*.

jenever	Schnaps	ракија (= sliwowitz)
klare	Tropfen	гутљај (= slok)
anijs	Likörchen	ликерац
grogkie	Grogk	грог
zeemoppe	Seemoppen	колачи (= koek)
pitmop	Moppe	колач
ijzerkoekie	Blechkuchen	колач
kotelette	Koteletts	котлети

3.8 MUNTEENHEDEN

Bij munteenheden komt naast hyperonimie en benadering ook leenvertaling voor. Opvallend is dat gulden in het Servisch als *форинт* wordt vertaald wat naar de invloed van de Hongaarse vertaling zou kunnen wijzen aangezien dat de benaming is van de Hongaarse munteenheid *forint*. De meest frequente vertalingen in het Servisch voor *gulden* zijn *флорин* en *гулден* al blijkt *форинт* ook sporadisch voor te komen ('Taksa za ranjenike', *Politika* 3). Dat de Duitse vertaling van invloed is geweest spreekt dan weer uit de vertaling van *rijksdaalder*.

centen	Pfennige/was	новчићи (= muntjes) / штогод (= iets)
gulden	gulden	форинт
daalder	anderthalb	један и по форинат (= anderhalve gulden) 3
rijksdaalder	drei Gulden; Thaler	форинта; талири

3.9 MARITIEME TERMINOLOGIE

Aangezien Servië geen zeevarende natie is, is de eigen maritieme terminologie beperkt en wordt er naar leenvertalingen gegrepen of naar omschrijving en benadering. De volgende voorbeelden getuigen van zulke vertaalstrategieën.

waterschout	Wasserpolizei	поморска полиција
zuidwester	Südwester	капа за буру (= muts tegen de bora)
geepreis	Garneelenfang	лов на крабе (= krabbenvangst)
olieschoene	Öltuchstiefel	обућа од увоштена платна

3.10 FRASEOLOGIE

In de fraseologie kunnen allerlei cultuurgebonden elementen vertegenwoordigd zijn, onder andere maritieme zoals in de uitdrukking *alle hens aan dek*. In tegenstelling tot het Duits dat een vertaalequivalent ter beschikking heeft (*alle Mann auf Deck*) verdwijnt het maritieme aspect volledig in de Servische vertaling (*овде се већ сви искупили* = hier is al ieder bijeen). Een vergelijkbaar voorbeeld is het volgende: *Bij die zal jij geen zak zout ete – Bei dem wirst du keinen Scheffel Salz essen – Нећеш се ти дуго скрасити код њега* (= je zult niet lang bij hem blijven).

Het figuratieve gebruik van beeldspraak wordt door de Servische vertaler wel eens over het hoofd gezien en letterlijk vertaald: *Is 'r proviand aan boord?* (hier in

de betekenis ‘in huis’) – *Proviand an Bord?* – *А има ли провијанта овде на броду?* (= Is er proviand hier op het schip?).

Verder zijn er voorbeelden dat de Servische frase overeenkomt met de Duitse: *Nou, da's 'n streep aan de balk* – *Nu, den Tag muss man rot anstreichen* – *Ех, онда се тај дан мора записати црвеним словима* (= Nou, die dag moet dan met rode letters geschreven worden).

Soms wordt er in elke taal naar een ander beeld gegrepen: *Dat dee de deur dicht* – *Das kostete mir den Kragen* – *То ми је скинуло униформу* (= dat ontdeed mij van mijn uniform). Er zijn ook voorbeelden waar de Duitse vertaling net als de Servische om een frase armer is: *over het paard getild* – *eingebildet* – *уображени* (= verwaand).

3.11 POLITIEKE ALLUSIES

Het toneelstuk *Op hoop van zegen* is sterk maatschappijkritisch en er komen politieke uitingen en allusies in voor. In het geval van de veroordeling en gevangenisstraf van Ferdinand Domela Nieuwenhuis²⁰ wordt het *zakjes plakken* in beide vertalingen wel letterlijk vertaald maar zonder enige uitleg en zonder vermelding van Domela.

dat je zakkies geplakt het – net as Domela	dass du Tüten geklebt hast	како си лепо фишеке
---	----------------------------	---------------------

3.12 LIEDJES

In de tekst komen op enkele plaatsen ook populaire liedjes voor. Soms is de Nederlandse brontekst afwijkend van de algemeen bekende, oorspronkelijke liedjestekst, zoals in het zesde toneel van het tweede bedrijf. De Servische vertaling berust daarbij op de Duitse die zich aan de oorspronkelijke liedjestekst houdt.

²⁰ “Domela moest in 1887 voor een jaar de Utrechtse gevangenis in wegens majesteitsschennis. In die tijd zorgde men ervoor dat politieke gevangenen anders behandeld werden dan niet-politieke gevangenen. Sprak men over verplichte gevangenisarbeid als zakjes plakken, Domela Nieuwenhuis deed het iets betere dozen vouwen.” nl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Domela_Nieuwenhuis.

3.13 VERTAALFOUTEN

De Duitse vertaling heeft sporadisch tot vertaalfouten geleid zoals in het geval van *Pension* dat geen correcte vertaling is van *kostschool* (het zou *Pensionat* moeten heten). De Servische vertaling *пансион* heeft evenmin met *kostschool* te maken en zou *интернам* (= internaat) moeten heten.

Het komt ook een enkele keer voor dat de vertaler het Duits verkeerd begrepen heeft: *dekdele* – *Deckteile* – *делови на крову* (= dakdelen).

4. CONCLUSIE

Het handschrift van de Servische vertaling van Heijermans' toneelstuk *Op hoop van zegen* is een belangrijke ontdekking voor de receptie van de Nederlandstalige literatuur in Servië, voor de geschiedenis van de culturele contacten en voor de vertaalwetenschap. Ondanks het feit dat er daarnaast maar weinig andere bronnen gevonden zijn, kunnen we tot een aantal (voorlopige) conclusies komen:

- De oudste en voorlopig enige Servische vertaling van Heijermans' *Op hoop van zegen* is die van Boško Đ. Bošković uit 1905, ontstaan op basis van de Duitse vertaling uit 1901.
- Het handschrift gevonden in de bibliotheek van het Servisch Nationaal Theater in Novi Sad, vermoedelijk overgeschreven ten behoeve van de voorstelling in 1919, berust op die vertaling maar bevat een aantal toevoegingen in de vorm van doorgestreepte bladzijden en tekstpassages. Deze toevoegingen zijn naar alle waarschijnlijkheid instructies bedoeld voor de acteur maar wat ze precies betekenen is niet te achterhalen.
- Een comparatieve Nederlands-Duits-Servische analyse van de vertaling bevestigt dat de Servische vertaling op de Duitse vertaling berust. De weinige afwijkingen zouden kunnen verwijzen naar een eigenzinnige adaptatie of naar het raadplegen van nog een andere vertaling, vermoedelijk de Hongaarse.
- De schaarse recensies en het aantal opvoeringen tonen aan dat de voorstelling geen al te groot succes heeft gehad. Dat zou vooral aan de kwaliteit van de opvoering hebben gelegen.
- De vertaling van Boško Đ. Bošković, en wel in de versie uit 1919, is voor het eerst gepubliceerd in 2019 in het tijdschrift *Erazmo*. Vanwege de vele mankementen van die digitalisering is het voor verder onderzoek aanbevolen om het gescande handschrift te raadplegen.

Ik zou willen eindigen met een wens: dat *Op hoop van zegen* in een nieuwe vertaling opgevoerd wordt in Belgrado ter gelegenheid van de 120ste verjaardag van de eerste opvoering.

BIBLIOGRAFIE

Primaire bronnen

- Heijermans, Herman. *Op hoop van zegen*. S. L. van Looy, 1901.
- Heijermans, Herman. *Die Hoffnung*. Felix Bloch Erben, 1901.
- Heijermans Herman. *Kinderen. Drie toneelstudies. I Het kind. II Het kamerschut. III In de Jonge Jan*. Van Looy, 1903.
- Heijermans, Herman. z.j. *Нада или Холандски рибари* [Nada ili Holandski ribari]. Vertaald door Boško Đ. Bošković (handschrift). Sig. 554, Srpsko narodno pozorište.
- Heijermans, Herman. 'Nada ili Holandski ribari'. Geredigeerd door Jelica Novaković-Lopušina. *Erazmo*, vol. 12, 2019, pp. 14-109.

Secundaire bronnen

- 'Beleške'. *Delo*, 1 jul. 1905, p. 279. istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00048_19050701|article:page279|page:284
- 'Beogradski orfeum'. *Beogradske novine*, 30 nov. 1917, p. 3. istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:NLS_00014_19171130|page:3|query:hejermansa.
- 'Herman Heijermans'. *Politika*, 23 aug. 1905, p. 3. digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1905/08/23#page/2/mode/1up.
- 'Nada'. *Politika*, 24 aug. 1905, p. 3. digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1905/08/24#page/1/mode/1up.
- 'NADA (Op Hoop van Zegen)'. *Enciklopedija Srpskog narodnog pozorišta*. www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=7747.
- 'Nada: holandska ribarska drama u četiri čina'. *Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=26086.
- 'Opet Nada'. *Politika*, 25 aug. 1905, p. 3. digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1905/08/25#page/1/mode/1up.
- 'Prva premijera'. *Politika*, 27 aug. 1904, p. 3. digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1904/08/27#page/1/mode/1up.
- 'Repertoar'. *Politika*, 25 aug. 1904, p. 3. digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1904/08/25#page/2/mode/1up.
- 'Smrt Hermana Heijermansa'. *Vreme*, 14 dec. 1924, p. 5. istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00043_19241214|page:6|query:%D1%85%D0%B5%D1%98%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81.
- 'Taksa za ranjenike'. *Politika*, 24 jan. 1904, p. 3. digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1904/01/24#page/1/mode/1up.
- 'Umetnost. "Nada."' *Nova iskra*, aug. 1905, p. 254. istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00036_19050801|page:33|query:%D1%85%D0%B5%D1%98%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81.

- ‘Večernje zabave. Nada’. *Politika*, 23 Aug. 1905, p. 3. digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1905/08/23#page/2/mode/1up.
- Grit, Diederik. ‘De vertaling van realia’. *Filter. Tijdschrift over vertalen*, vol. 4, nr. 4, 1997, pp. 42-48.
- Hećimović, Branko, redacteur. *Repertoar hrvatskih kazališta. Knjiga prva*. Globus, 1990. 1362 D. [dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiii.v.a&id=215062&tify={%22pages%22:\[92\],%22panX%22:0.576,%22panY%22:0.898,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.573}](http://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiii.v.a&id=215062&tify={%22pages%22:[92],%22panX%22:0.576,%22panY%22:0.898,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.573}).
- Lazarević, Branko. ‘Hronika pozorišta’. *Delo*, vol. 12, nr. 42 (1 jan. 1907), pp. 412-424. istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00048_19070101|page:420|query:%D1%85%D0%B5%D1%98%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2.
- Neubauer, John. ‘Midden-Europese en Nederlandstalige literaturen. Asynchrone affiniteiten en synchrone tegenstellingen’. *Van Eeden tot heden: literaire dwarsverbanden tussen Midden-Europa en de Lage Landen*, geredigeerd door Kris Van Heuckelom, Dieter De Bruyn en Carl De Strycker. Academia Press, 2013, pp. 13-41. *Lage Landen Studies* 5.
- Novaković-Lopušina, Jelica. ‘Predgovor uz “Nadu” Hermana Heijermansa’. *Erasmus*, vol. 12, 2019, p. 11-13.
- Novaković-Lopušina, Jelica. *Uvod u holandsku i flamansku književnost I*. Arius & Partenon, 2012.
- Odavić, R. J. ‘Umetnost. “Pozorišni godišnjak sezona 1904-1905”’. *Nova iskra*, vol. 11, nr. 7, 1905, pp. 347-349. istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#.panel:pp|issue:UB_00036_19051101|page:30|query:%D1%85%D0%B5%D1%98%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81.
- Petrović, Živojin. *Repertoar Narodnog pozorišta u Beogradu 1868-1914*. Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 1993.
- Rádai, Andrea. *De receptie van Herman Heijermans' toneelstukken in de eerste helft van de twintigste eeuw in Boedapest*. AMOS, 2006. comenius.ned.univie.ac.at/uploads/media/AMOS-Scripties_2006.pdf.
- Sedláčková, Lucie. ‘Circulatie van Nederlandstalig toneelin Tsjechië, 1898–1989’. *Neerlandica Wratislaviensia*, vol. 28, 2018, pp. 165-181.

DE SERVISCH E VERTALING VAN HEIJERMANS’
OP HOOP VAN ZEGEN

A b s t r a c t

Honderd jaar na de opvoering in het Servisch Nationaal Theater in Novi Sad is de in handschriftvorm bewaard gebleven Servische vertaling van Heijermans’ *Op hoop van zegen* voor het eerst gepubliceerd. Nader onderzoek heeft uitgewezen dat die vertaling gemaakt was voor de première in 1905 in het Nationaal Theater te Belgrado en dat de vertaler de Duitse vertaling van Franziska de Graaff heeft gebruikt als brontekst. Een grondige analyse van zijn vertaling brengt zijn vertaalstrategieën aan het licht maar toont ook aan dat er lichte wijzigingen zijn die naar een eigen inbreng of naar een andere bron zouden kunnen verwijzen. Bovendien zijn hele passages doorstreept maar zonder nadere uitleg van die ingreep.

Wat de receptie van de opvoeringen betreft getuigen de schaarse recensies ervan dat het geen onverdeeld succes was. Een anonieme recensent verweet Heijermans vooral zijn ongenueanceerde kritiek op het kapitalisme. Twee anderen zagen het probleem vooral in de gebrekkige opvoering en slechte rolverdeling.

Desalniettemin blijkt Heijermans meerdere sporen te hebben achtergelaten in de Servische receptiegeschiedenis wat vooral te danken is aan zijn bekendheid in Duitsland. Perifere culturen vinden immers makkelijker tot elkaar via centrale bemiddelaars.

Trefwoorden: Herman Heijermans; receptie; Nederlands toneel; vertaalanalyse; vertaalstrategieën.

SERBSKIE TŁUMACZENIE DRAMATU *OP HOOP VAN ZEGEN*
HERMANA HEIJERMANS A

S t r e s z c z e n i e

Sto lat po wystawieniu sztuki Hermana Heijermansa pt. *Op hoop van zegen* (*Nadzieja*) w Serbskim Teatrze Narodowym w Nowym Sadzie po raz pierwszy ukazało się drukiem serbskie tłumaczenie tego dramatu, dotąd istniejące wyłącznie w wersji odręcznej. Jak wykazały badania, przekład ten powstał przed premierą w 1905 roku w Teatrze Narodowym w Belgradzie, a tłumacz posłużył się jako tekstem źródłowym niemieckim przekładem Franziski de Graaff. Dokładna analiza przekładu ujawnia strategie translatorskie tłumacza, jak również pokazuje drobne zmiany, wprowadzone przez samego tłumacza lub zaczerpnięte z innego źródła. Dowiadujemy się także, że niektóre fragmenty tekstu oryginalnego zostały skreślane bez wyjaśnienia przyczyn takiej decyzji tłumacza.

Jeśli chodzi o recepcję spektakli, nieliczne recenzje na ich temat świadczą o tym, że dramat Heijermansa nie odniósł spektakularnego sukcesu. Anonimowy recenzent obwiniał autora głównie za jego uproszczoną krytykę kapitalizmu. Dwóch innych widziało problem głównie w słabej inscenizacji i niewłaściwej obsadzie.

Niemniej jednak wydaje się, że Heijermans pozostawił kilka śladów w historii serbskiej recepcji, co wynika głównie z jego sławy w Niemczech. Wszak kulturom peryferyjnym łatwiej jest dotrzeć do siebie poprzez centralnych mediatorów.

Słowa kluczowe: Herman Heijermans; teatr niderlandzki; recepcja; analiza przekładu; strategie translatorskie.

Przetłumaczyła Beata Popławska

THE SERBIAN TRANSLATION OF HEIJERMANS'S *OP HOOP VAN ZEGEN*

S u m m a r y

One hundred years after its performance at the Serbian National Theatre in Novi Sad, the Serbian translation of Heijermans's *Op Hoop van Zegen* (*The Good Hope*), which has been preserved in handwritten form, was finally published for the first time. Further investigation has shown that this translation was made for the 1905 premiere at the National Theatre in Belgrade and that the translator used the German translation by Franziska de Graaff as the source text. A thorough analysis of his translation reveals his translation strategies but also shows that there are slight changes that could refer to his own input or to another source. Moreover, entire passages have been crossed out, but without any further explanation of that procedure.

As for the reception of the performances, the sparse reviews testify that it was not an unqualified success with the public. An anonymous reviewer especially blamed Heijermans for his oversimplified criticism of capitalism. Two others saw the problem mainly in the poor staging and poor division of roles.

Nevertheless, Heijermans appears to have left several traces in Serbian reception history, which is mainly due to his fame in Germany. After all, peripheral cultures reach each other easier through central mediators.

Keywords: Herman Heijermans; reception; Dutch theatre plays; translation analysis; translation strategies.